

АРХЕТИПЪТ БАЩА КАТО ОБРАЗ НА ДОБРОТО В ЕПОСА „КНИГАТА НА ДЕДЕ КОРКУТ”

Неврие Чуфадар, Сунай Местанов

THE FATHER ARCHETYPE IN THE EPIC "THE BOOK OF DEDE KORKUT"

Nevrie Chufadar, Sunay Mestanov

Abstract: *The transmission of thought patterns and the experimentation of typical events from each society are transmitted from generation to generation, thus creating a number of common archetypes for all people. Archetypes are models by which a series of experiences and memories related to ancestors are expressed.*

The archetype 'father' is one of the building blocks of the family. He's a model for his child, especially his son. The father protects his children as a guardian angel. He is a first-time teacher and supporter of his child, at the same time teaching him to prosper in life and overcome difficulties. He brings his children up according to his views and norms. He teaches his child discipline, becomes strict when necessary and caring when he needs to. The father is like the Lord in our lives, he is the one who gives us life, he is our creator. For this reason, the name of the father is very important for Oguz people.

In this article we will analyze the behavior and actions of good fathers and their relations with their sons in the destantes of the epic The Book of Dede Korkut, namely First Destan – "A Song for the Son of Dirke Khan, Bogach Khan" and Third Destan – "A Song for the Son of Cam Puree, Bamsy Beyrek".

In these days, fathers usually expect courage from their sons. The male child means an extension of the genus and is the future father and the continued of the genus. In the destans of Dede Korcut, the main father is himself, Korkut Ata. Dede Korcut is the father of the fathers, that is, the father of all Oguz people. For this he has the right to name all proven juveniles.

Since ancient times, good has been the highest moral human value. Even the name of Dede Korcut, contains in itself the positive concept of good - happiness. He has always wanted the good of the Oguz people, as a father wants the good of his child.

Keywords: *The archetype Father, Son, Good, Dede Korkut*

<https://doi.org/10.46687/TSVR8563>

Архетипите са универсални модели, които са част от колективното несъзнавано и са психически аналог на инстинкта. Те са свързани с поведенчески и личностни образи и тенденции. Архетип (от гръцки ἀρχέτυπος – архе – начало, първообраз, първопричина, типос – образ) и обозначава модел, тип личност или начин на поведение.

Според теорията на Карл Юнг архетипите са „генетично” заложени в структурите на човешкия мозък. Съдържанието на колективното несъзнавано Карл Юнг нарича „архетипи”, „доминанти”, „идеализирани образи”, „митологични образи” или „първични образи” – всички те означават едно и също – архетип е най-популярното им название. Архетипите принадлежат на цялото човечество, независимо от това колко далече една от друга са се развивали отделните култури. В произведенията на Карл Юнг се срещат цитати на произведение от трети век, където Бог се описва като „архетипна светлина“, т.е. като първообраз на всяка светлина, като предхождаща всяка друга светлина. Архетипите според Юнг са наследството на човека, колективен образ, модел, който се предава от поколение на поколение от хилядолетия (Keremedchieva 2013: URL); (Yung 1993: 61).

Архетипите са автономни образи на предците, които са част от колективното несъзнавано. Важна характеристика на архетипите е, че те не се развиват индивидуално във всеки човек, а се генерират чрез влиянието на социокултурния контекст на всеки индивид. Предаването на мисловни модели и експериментирането на типични събития от всяко общество се предават от поколение на поколение, като по този начин се създават редица общи архетипи за всички хора. Установяването на архетипи е една от основите на теорията на Карл Юнг за колективното несъзнавано, която поддържа, че всички хора имат общ субстрат в психичната си структура. Архетипите са начинът, по който се изразяват поредица от преживявания и спомени, свързани с предците. В развитието на архетипите влиянието на културния контекст на всеки човек играе жизненоважна роля. Хората не развиват архетипове въз основа на личния си опит, а по-скоро на базата на социалния опит на заобикалящата ги среда. Независимо от техния колективен произход, ако архетипите се анализират индивидуално при всеки човек, те водят до емоционални и поведенчески модели, които определят начина за обработка на усещанията, образите и възприятията. Според Карл Юнг контекстуалните, културни предшественици влияят на генерирането на архетипове, които се натрупват в несъзнаваното на индивидите и определят голяма част от психичното им развитие (URL 2020: Yungianski arhetipi).

Освен основните архетипи: анима (женското начало на човешката душа), анимус (мъжкото начало-дух), сянка, персона (маска или азът) и егото (цялостната личност) според теорията за колективното несъзнавано съществуват и множество други архетипи.

В настоящето изследване ще анализираме архетипа на *'бащата'*, който формира авторитетна фигура – образ на добротата, насочващ несъзнаваното лице към това как да живее въз основа на неговия опит и пример, за да е достоен член и пазител на своя род.

1. Архетипът – мъдрия старец (Деде Коркут – баща на всички огузи)

Мъдрецът е архетипов образ на смисъл и мъдрост. В аналитичната психология на Карл Юнг мъдрият стар човек представлява мъжкия дух. В психологията на мъжа анимата е свързана с мъдрия стар човек, както дъщерята с баща си. А при жената този образ е един аспект на анимуса (URL: Mudrets. <https://bg.wikipedia.org/wiki>).

В митове, сънища и видения индивид „се среща“ с архетипните образи на Разума (Мъдрия старец), посредник в забравени сфери на личната и колективната памет. На тази архетипна фигура според Юнг са присъщи „знание, размисъл, озарение, мъдрост, ум и интуиция“. Този архетип може да се прояви като образ на *баща*, който помага, дава съвети или забранява. Другите хипостази на Мъдрия старец са: Дух, Светец, Бог, Магьосник, Учител, Лечител. Всички те притежават сила, мъдрост или власт, която надхвърля качествата на човек. Този архетип помага на човека да се издигне над своите възможности, да намира верни решения, да получава свърхчовешка сила и да преодолява всички препятствия (Chufadar 2019: 36-37).

Мъдрият човек е архетипна фигура, чиято основна цел е да разкрие героя. Героят е архетип, който се бори с решителност срещу сянката, но действа по неорефлективен начин. В този смисъл мъдрецът внася размисъл и рационалност в

изпълнението на героя, за да развие по-адаптирано и ефективно поведение (URL 2020: Yungianski arhetipi).

В епоса архетипният образ на мъдрия „белобрад старец“ е претворен в Деде Коркут. От една страна, Деде Коркут е шаман, който свири на кобуз, дава имена на момчета при инициация, включва се в шаманско надпреварване с Дели Карчар (братът на Бану Чичек от трети дестан), съветва, напътства, решава спорни въпроси (Chufadar 2013: 204).

Деде Коркут е митичната личност, която предопределя съдбата на героите в епос. В името Коркут е кодирана древната тюркская митологема на съдбата, репрезентирана като единство от мъжкото и женското начало *кор и кут*. С думата *кут* тюркските народи наричат живота, щастието. Загубата на *кут*, нещастие. Морфемата *кор* е многозначна. В турския език тя се интерпретира като *`огън`* и в този смисъл репрезентира мъжкото начало. Фактите, свързани с функцията на митичния герой Коркут, показват, че името отразява функциите на висша сила, която определя съдбите на хората. Името на митичния герой първоначално се състои от две части, като морфемата *кут* ни отправя към още по-древна, овеществена представа за добрата съдба като дял, който се дава на човека при неговото раждане. Кут е женското начало и принадлежи на Умай (Богинята майка) (Chufadar 2010: 113, 118).

Той направлява и посочва верния път на всички хора. Коркут Ата като баща винаги присъства във всички важни моменти за тях като инициации (даване на име). Обичайно Деде Коркут присъства в края на всеки дестан¹. Деде Коркут е защитник на Огузите, народен поет, мъдър и велик човек, който има много важен статут за огузите.

Деде Коркут е основата на Огуз, техният поет, техният знаещ, защитник от беди, тяхната първа и последна опора. Деде Коркут, който е представител на култа към великата личност (Korkmaz 1989: 32), има силата да разреши всеки проблем. Той е мъдрият човек, който завършва събитията и ръководи бейовете на огузите. Динамична и жива сила. Като „културен прародител“ (Saydam 1997: 15), едновременно разказвач на истории и посланик на преходните измерения, отразява реалностите на света на огузите (Eliuz 2001: 78).

Наричан и Коркут Ата, напомня за продължението на шаманската традиция на тюрките, образът на стареца, този, който извършва обредите, който организира връзките между свръхестествените и природните събития, той е образът на светците: „Деде Коркут е представен като човек, който събрал в себе си всякакви качества. Той много добре познава традициите на степния живот на Огузите, военните обичаи, датиращи от тъмното минало, който е почитан и осветен от номадите. Той е този, който защитава организацията на племето.“ (Guoquay 2004: 114).

2. Архетипът на бащата като образ на доброто и възпитанието

Образът на бащата в песните-дестани в епоса „Книгата на Деде Коркут“ е благороден образ – символ на доброта и съзнание, който допринася за себerealизацията и духовното пробуждане на сина в герой.

¹ Дестан – същ. от персийски *dâstân*-епос, предание, разказ. Епичен разказ песен за необикновените случки на героите.

Бащата е първоучителят, той е този, който възпитава и образова децата си. Главният баща и обединител на всички Огузи е Деде Коркут.

Бащата, в най-широк смисъл, символизира реда, рода, продължението на рода, съзнанието, историята и предците. В дестаните на Деде Коркут образът на бащата символизира съзнателната и несъзнателната ценност на обществото и това да бъде доблестен, смел и добър човек. Тези качества се появяват като архетип на добрия баща в някои песни в епоса.

В дестаните на Деде Коркут образът-същността на бащата, който ни напомня за нашето минало като духа на предците, в истинския смисъл има интегрираща и обединяваща сила.

Като образ на доброта и доминираща сила, бащата, който винаги помага на процеса на индивидуализация на децата, ефективно помага на своите синове/герои да достигнат до центъра на съзряването, да пораснат и да се реализират (Elideda 1994: 31). При огузите една от най-важните ценности е продължаването на рода.

Епосът недвусмислено свидетелства за това, че удовлетворението от живота, като мерило за щастие, при древните тюрки се е измервало не само с материални блага. В параметрите на понятието „щастлива съдба“ се включват всички успехи, преодоляване на неудачите, сред които особено място заема наличието на потомство, особено – на син, като наследник и продължител на рода. Социалният статус на тези, които са имали деца и особено синове, е нараствал многократно в сравнение с тези, които са нямали деца. Независимо от личните достойнства и материално положение, бездетните бащи са били подлагани на публично унижение („Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан) [Дестан I: 21].

(„Ханът на хановете Байъндър хан, един път в годината устройва гощавка и кани огузките бейове. Пак даде угощение от конете жребец, от камила мъжка камила, от овцете овен заколиха. На едно място бяла шатра, на едно място червена шатра, на едно място черна шатра е наредил да се издигнат. И каза: който няма момче и момиче, да се настани в черната шатра, да се постеле за тях черна постеля, да се сложи за ядене яхния от черна овца, ако искат да ядат, ако не искат да станат и да си отидат. Който има момче, да се настани в бялата шатра, който има момиче в червената шатра, който няма момче и момиче, Господ ги е прокълнал и ние ще ги прокълнем каза“). Така раждането на дете представлява изключително важен момент за древните огузи. В емоционален план то е свидетелство за социална пълноценност и основание за самоутвърждаване (Chufadar 2013: 164-165).

След самоутвърждаването идва ред на възпитанието на сина или дъщерята. Според Сократ образованието е съкровищницата на добродетелите, които подхранват семето на доброто у хората и правят живота красив, а човек, който върши зло, не е достатъчно хуманен (Aydan 2004: 15). Добрият човек помага на нуждаещите се хора, а лошият мисли само за себе си, неговите нужди, мислите му са над всичко останало за него. Понятията за добро и зло и техните конотации се наблюдават в епоса „Книгата на Деде Коркут“ (Mestanov 2021: 1). Деде Коркут е свещена личност и носител на добрите качества във всички дестани на епоса „Книгата на Деде Коркут“.

Възпитанието и обучението, дадено на детето, има голямо място в дестаните на Деде Коркут и това се споменава и в уводната част на творбата със следните сентенции: „Ако дъщерята не види от майката, не взима съвети за това;

ако сина не види от бащата, не може да напълни софрата (да нахрани семейството си)“ (Ergin 2009: 74). Възпитанието и възприетото отношение и поведение е жизненоважно за бъдещите бащи, за да станат умни, знаещи, смели и добри войни. Сведенията за обучението на синовете виждаме почти във всички дестани на епоса. Лицето, отговорно за обучението на сина, е бащата.

„Не е достатъчно да имаш син, синът трябва да е и добре възпитан и обучен, за да заеме мястото на баща си. В епосите на Деде Коркут се вижда, че бейовете на Огуз са взискателни относно синовете си, които ще ги заместят, и обръщат голямо внимание на тяхното обучение“ (Gench 2014: 239).

Това, което Огузите очакват от синовете си, е те да бъдат почитени и добри храбреци, да изпълняват традициите на Огузите и да пренасят тези традиции в бъдещето. За да направи всичко това, героят трябва първо да получи име. Името се дава от бащата на всички огузи - Деде Коркут. Имената на огузките момчета се дават на петнадесет години, до тогава към тях се обръщат със имената на бащите им. В първия дестан *„Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан“*, както и в третия дестан – *„Песен за сина на Кам Пюре, Бамсъ Бейрек“*, преди да получи името си Богач Хан е само сина на Дирсе Хан. Момчето трябва да извърши подвиг и в зависимост от това му се определя името, така момчето преминава инициация. От момче се превръща в мъж, способен да се брани и воюва, за да защити своя род и семейство.

Гьокяй пише, че в дестаните на турските племена на юнаците се дава име от великия мъдър старец, наричан пир, или получават име след като юнакът постигне успех (геройство). Най-важната церемония в преходния период от детството към юношеството е получаването на име на детето. На тази церемония детето е благословено от Деде Коркут. Той се моли и благославя младежа, като казва: *„Името му аз дадох, години Аллах да му даде“* Коркут Ата е шаман. В уводната част той е представен като гадател (предсказвател) и чудотворец, чието сърце е боговдъхновено (Guokeyu 2000: 135).

Благословен от Коркут Ата, момчето вече ще има необикновена сила. Така той става герой, достоен за традицията на Огуз (Yalchankaya 2015: 62).

След като получи име, започва процесът на обучение на героя. Героят, завършил успешно обучителния си процес, става алр/алп (храбър войн) и заема мястото си в съвета (дивана)². Така героят постига както своята индивидуална, така и социална цялост (Yalchankaya 2015: 62).

В дестаните на Деде Коркут на синовете, които не са почитали своите предци, не се е гледало с добри очи, така че синовете обикновено изпълнявали думите на своите предци: *„в онези времена синът безусловно се подчиняваше на бащата. Ако не се подчини безусловно, той не е бил приеман от обществото“* (Ergin 2009: 51).

3. Отношенията между баща-син в Епоса „Книгата на Деде Коркут“

• Ловът като обучение

Ловът е най-важната част от обучението. Модел за подражание на сина е бащата. Така че, той задължително трябва да отиде на лов с баща си. Това е

² Диван – събрание, съставено от високопоставени държавници през османския период.

практически обучителен процес. През това време героят понякога участва активно, а понякога наблюдава. Намерението на бащата не е да вкара сина си в битка веднага. Той иска синът му да вземе пример, като гледа и наблюдава този процес.

Излизането на лов и ловуването също имат определени правила. Ако синът още не е станал герой и няма свой бейлик, т.е. ако все още е под крилото на баща си, той не участва активно в лова. Ловът е под ръководството на бащата. Бащата не може да толерира нарушаването на тази йерархия. Дори и когато срещат врага по време на лов, синът не трябва да участва. Той все още не е достатъчно смел да участва в битка. Освен това сражението на сина, докато баща му не участва в битката, е преди всичко неуважение към баща му (Yalchankaya 2015: 63).

• **Наследство при инициация**

Огузите, които имат патриархална структура, се нуждаят от мъжка рожба за продължение на рода. Да имаш „син” е най-голямото желание на огузките ханове за продължението на рода. Първото, което трябва да предприеме огузкият хан, след като се задоми е да стане баща на син, който да наследи имота му (Yalchankaya 2015: 63).

Преразпределението на материални блага изпълнява и регулираща функция, тъй като донякъде неутрализира ролята на случайността при произволното раздаване на първоначалния дял, смекчава различията в социалния статус и умилостивява висшите сили, когато от тях се очаква да се намесят в съдбите на хората. Така древните огузи изработват активна позиция към изграждането на своя жизнен път.

Докато при раждането едно дете получава отсъден дял на базата на случайността или решението на висшата сила, без оглед на делата, в епоса богатството е нещо, което трябва да се заслужи - бащите дават на своите синове кон, добитък, което обикновено се случва при инициацията. Така свидетелите на подвига на Богач Хан – бейовете огузи в първи дестан, казват:

„Нека да дойде Деде Коркут, нека даде на този момък име, да отиде с него при баща му, да поиска от баща му, да даде на юношата бейство и престол”.

Така в първия дестан „Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан”, Деде Коркут изрежда подвизите на момъка пред неговия баща и му заръчва да даде на момчето бедуинския кон, стада овни, червени камили, жилище със златен връх, бродирана с коприна връхна дреха, а той самият му дава името Богач („Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан”):

*„Хей Дирсе Хан, дай на момчето бейство,
Дай му престол, той е добродетелен,
Дай му кон с дълга шия от знатна порода
Да го язди - той е доблестен.
От стадата десет хиляди овни му дай
Да са му за месо, той е доблестен.
От камилите червена камила му дай
Да му служи за носене на товар, храбър е.
Дай на това момче шатрата със златния връх
Да му прави сянка, добродетелен е.
Дай му мантията с нашивка на птица на рамото
Да я носи, умел е.*

*Този момък се е сражавал на белия площад на Байгъндър хан, един бик е убил твоят син, името му да е **Богач**, името аз му дадох, години Аллах да му даде, каза. Дирсе хан даде на момчето бейлик, престол му даде " [Дестан I: 25-26] (Ergin 2006).*

Първоначалният дял (дар) от бащата има сакрален характер: инициацията е второ раждане, а при раждане човек трябва да получи и своя дял.

Придобитото богатство може да бъде резултат от стопанската дейност на героите; от преразпределяне на придобитата при набези и войни плячка; или резултат от ритуално преразпределение. В епоса има свидетелства за стопанския живот на огузите – те отглеждат животни, грозде и притежават в изобилие продукти от животински произход (месо на камили, коне, овни, кумис и вино). *Той заповяда да заколят най-хубавите жребци от конете му, камили и от овцете му, овен... Натрупа месо, като хълм, накара да надоят кумис, като езеро ");*

*„В големите големи хълмове ние имаме поля,
В тия поля имаме лозя,
В лозята има черни гроздове, пълни с грозде,
Това грозде го изстискват и става алено вино”*
(Ergin 2006) [Дестан V: 116]. (Chufadar 2013: 137-139).

Следната таблица представя бащите и техните деца в първи и трети дестан:

Наименование на дестана	Баща	Син(ове)	Дъщеря(и)
Първи дестан - „Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан”	Дирсе Хан	Богач Хан	
Трети дестан – „Песен за сина на Кам Пюре, Бамсъ Бейрек“	Кам Пюре	Бамсъ Бейрек	Сестрите на Бейрек (дъщерите на Кам Пюре – имена не са посочени)
	Пай Пичен	Дели Карчар	Бану Чичек

В дестаните на Деде Коркут героите не са обикновени хора. Те са или потомци, или членове на знатни семейства. Майките им са или дъщери на ханове, или бащите им са знатни или привилегирани бейове, които са управници. Първото нещо, което трябва да направят тези герои, които вече имат социален статус в момента на раждането си, е да получат име и да осигурят своята индивидуална цялост. След като са постигнали личната си почитеност, те трябва да покажат героизъм и да поискат бейлик от бащите си. Деде Коркут идва и иска бейлици за героите от бащите им. След като е решено, че тези герои са станали алтове (храбри войни) в съответствие с традицията на Огуз, те са приети на дивана на Байгъндър Хан.

В първия дестан „Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан”, Дирсе Хан е женен за дъщерята на Хан, така че има статус. Но понеже няма дете и това го поставя в ситуация, където е застрашен да загуби този статус. Той получава обида, поради това, че няма дете. По-различно е положението при Кам Пюре в третия дестан „Песен за сина на Кам Пюре,

Бамсъ Бейрек“: Той не е бездетен, но няма син. Кам Пюре ревнува другите бейове в дивана на Байъндър Хан, които имат синове и иска наследник, който да продължи името му в този диван като синовете на други бейове (Yalçankaya 2015: 67-68) и казва: „Аллах Таала ме е проклет, господо, плача за короната и престола си, ще дойде ден и ще падна, няма да има кой да заеме моето място и да управлява владенията ми... ако имах син, който да застане пред Байъндър Хан, и аз щях да го гледам, да бъда щастлив, горд и уверен в себе си.“ (Ergin 2006: 116).

Байъндър Хан подканва всички бейове да отправят молитва към Танръ-Аллах, за да се роди син на Кам Пюре бей. Присъстващите на пира бейове заедно се молят на Танръ – Аллах, да му се роди син, а Пай Пичен бей в същия дестан съобщава пред всички бейове за желанието си да има дъщеря и казва на бейовете да се помолят и за него. Бейовете се молят и за него да има дъщеря. Двата бейове вземат решение да оженят децата си още преди да са се родили. След известно време на Кам Пюре му се ражда син, а на Пай Пичен – дъщеря. Кам Пюре изпраща търговци в Истанбул за да вземат на сина му подаръци – един кон, лък и боздуган.

Както синът на Дирсе Хан в първи дестан, така и синът на Кам Пюре в трети дестан, преди навършване на 15-годишна възраст нямат име. Кам Пюре изпраща търговци в Истанбул, където те купуват за неговия син морски кон): *„Синът на Кам Пюре навършва 5 години, след пет навършва 10 години, след 10 години той навършва 15 години и става красив и добър смелчага – горд, бърз/умел, като орел. В ония времена на юноша не се е давало име, докато не отсече глава и не пролее кръв (на враг) [„Песен за сина на Кам Пюре, Бамсъ Бейрек“]. Дестан III: 59] (Ergin 2006).*

4. Ключови мотиви в Първи дестан: „Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан”

Мотив „Издигане на шатра/шатри 1”

- Байъндър Хан организира пиршество за огузките бейове.
- Издигат се шатри, различни на цвят, за да се почетат на първо място онези бейове, които имат син (бяла шатра), след това - онези, които имат дъщеря (червена шатра) и накрая - да бъдат унижени онези, които нямат деца (черна шатра).

Мотив „Чудесно раждане на героя/антигероя”

- Униженият Дирсе хан отправя гневни думи към съпругата си, задето нямат деца.
- Съпругата му го съветва да направи пишно угощение, да нахрани гладните, да облече бедните, да раздаде милостиня, да се помолят на Танръ-Аллах да им даде дете.
- Дирсе Хан изпълнява желанието на съпругата си. Груповата молитва на бейовете е приета от Танръ-Аллах и на Дирсе Хан се ражда син.

Мотив „Единоборство със Звяр/Митично същество”

- При навършване на 15-годишна възраст синът на Дирсе Хан побеждава бик в единоборство.
- Героят получава име от Деде Коркут – Богач Хан, а баща му го дарява с наследство.

Мотив „Опит на баща да убие сина си”

- Войниците на Дирсе Хан, завиждат на смелостта на момъка и го клеветят пред баща му, като казват, че той не почита старците и желае смъртта му.
- Дирсе Хан тръгва на лов, където планира да убие сина си, но само го ранява.

Мотив „Чудесна среща”

- Майката тръгва с бедуински кон и 40 девойки да търси сина си.
- При ранения юнак идва Хъзър на бяло-сив кон, три пъти погалва раната му и казва, че той може да се излекува със сок на планинско цвете, смесено с майчино мляко.
- Майката намира цветето, смесва сока с млякото си и тайно лекува сина си.

Мотив „Пленяване на член от семейството”

- Четиридесетте войници на Дирсе Хан разбират, че синът му е жив, и го предават на враговете.
- Майката разказва за това на сина си - Богач Хан.

Мотив „Освобождаване на пленен член на семейството от негов роднина”

- Синът тръгва и настига предателите.
- Дирсе Хан не разпознава сина си и моли предателите да му дадат кобуза, за да накара момъка да се върне.
- Юнакът отказва да се върне, започва да се бие с 40-те предатели и освобождава баща си.

Мотив „Издигане на шатра 2“

- Като награда за подвига си Богач Хан получава бейлик и престол от Байъндър Хан.
- Деде Коркут съчинява за него огузнаме³ и казва молитва-благопожелание за дълъг живот.

Герои и техните образи

- **Байъндър Хан:** главен водач на огузите, много силен, смел и доблестен водач.
- **Дирсе Хан:** уважаван хан, умен, силен и ценител на семейството.
- **Съпругата на Дирсе Хан:** майка на Богач Хан, тя е обединяващата сила между бащата и сина, готова на всичко за сина си и за единството на семейството.
- **Богач Хан:** силен и смел, бори се и побеждава бик (откъдето идва и името му)
- **Хъзър:** велика и свята личност, смятана за безсмъртна и идваща на помощ на тези, които са в беда.
- **Четиридесетте войници на Дирсе Хан:** храбри и силни, но отрицателни герои, които се опитват да развалят отношенията между баща и син, но накрая справедливостта възтържествува и те си получават заслуженото.

³ Огузнаме - „Огуз-Наме” („Книгата на Огуз”) са епически поетични произведения за легендарното родословие на огузките турци и техния митичен прародител Огуз-Каган (Огуз-хан).

4.1. Отношенията между баща и син в първи дестан „Песен за сина на Дирсе Хан, Богач Хан”

Богач Хан, след инициацията си, създава форма на управление по свой собствен начин и не зачита предишното поколение, което се символизира от четиридесетте храбреци на баща му. За да защитят репутацията си четиридесетте храбреци искат Дирсе Хан да бъде техен бей и искат да елиминират Богач Хан“ (Chetin 2015: 158).

Четиридесет бойци на Дирсе Хан клеветят Богач Хан пред баща му: *„Вашият син се оказа лош и негодник, той взе четиридесетте храбреци със себе си, той тръгна към могъщия Огуз...”* (Ergin 2006: 26)

Дирсе Хан, обиден и озлобен вярва на думите на четиридесетте си храбреци (alpler), иска да накаже Богач Хан, който според него пренебрегва правилата на обществото и не се съобразява с традициите.

Решен да убие сина си, казва: *„Вървете и го доведете, за да го убия. На мен такъв син не ми трябва“* (Ergin 2006: 27). Дирсе Хан е решен да продължи традициите.

Дирсе Хан тръгва на лов, където планира да убие сина си, ранява го, но Богач Хан, макар и с тежка рана, остава жив.

Младият момък, изнемощял от раните си и загубата на кръв, лежи на поляната. Появява се Хъзър на бяло-сив кон, три пъти погалва раната му и казва, че той няма да умре от тази рана и че може да бъде излекуван от сока на планинско цвете, смесено с майчино мляко. След което Хъзър веднага изчезва. Майката открива сина си, който ѝ казва за препоръките на Хъзър. Тя успява да намери цветето, смесва сока му с млякото си и намазва раната на момчето. Майката тайно продължава да го лекува. След четиридесет дни той напълно оздравява и започва да ходи на лов. Баща му не знае, че синът му е жив (Chufadar 2013: 294).

В социалната структура на Огузите, освен задълженията и отговорностите на бащата към обществото, семейството и детето/сина, синът също има отговорности и задължения към обществото, семейството и бащата.

През това време 40-те войници на Дирсе Хан чуват, че Богач Хан е жив и от страх, че той може да ги убие, като види сина си, се наговарят да го вържат и да го предадат на враговете. Узнавайки за това, майката предупреждава сина си – Богач Хан. Той тръгва и настига изданиците, които искат да го хванат и предадат на врага. Дирсе Хан не разпознава сина си и моли предателите да му развържат ръцете, да му дадат кобуза, за да накара момъка да се върне там, откъдето е дошъл, а после, ако решат, могат да го убият. Те приемат предложението на Дирсе Хан. Но момъкът отказва да се върне и започва да се бие с 40-те предатели, като част от тях убива, а другата пленява. Така синът освобождава баща си. Богач Хан получава бейлик и престол от Байъндър Хан, а Деде Коркут съчинява *огузнаме* за него и казва молитва – благопожелание за дълъг живот (Chufadar 2013: 296-297).

Майката е обединяващата сила между бащата и сина. Майчината любов надделява и тя се противопоставя дори и на мъжа си и отива да спаси сина си. След което казва на сина си да спаси баща си, като по този начин запазва целостта на семейството си. Бащата се опитва да превърне сина си в достоен за традицията на Огуз храбрец. Той се бори да защити сина си и да го възпитава както повеляват традициите. Целта и най-голямата мечта на бащата е да види сина си като *alpr* (войн, храбрец). Така доказалият се като храбрец син ще бъде достоен да

продължи рода си и традициите на Огузите. Богач Хан, който е главният герой в този дестан, е символ на храброст и героизъм, който с обединяващата функция на майка си спасява баща си от враговете. Той не иска да отмъсти на баща си, а решава да му прости. Това показва, че е съзрял и се е развил като личност. Богач Хан вече разбира баща си. Той осъзнава, че баща му не е лош, а точно обратното – че е добър и мъдър хан, който е постъпил по този начин, защото е искал да запази традициите и нормите за онова време. Това просветление става чрез безусловната обич на майката, благодарение на която баща и син – хора на различни поколения, макар и с различни гледни точки отново се превръщат в сплотено семейство. В края на този дестан Богач Хан е обновен, развит човек, който прощава и не таи злоба.

5. Ключови мотиви в Трети дестан – „Песен за сина на Кам Пюре, Бамсъ Бейрек“

Мотив „Издигане на шатра 1”

- Синът на Кам Ган – Байъндър Хан разпъва шатрите, устройва пиршество за огузките бейове.
- Един от бейовете, Кам Пюре, започва да плаче за това, че няма деца.
- Байъндър Хан подканва всички бейове да отправят молитва към Танръ-Аллах, за да се роди син на Кам Пюре.

Мотив „Чудесно раждане”

- Бейовете заедно се молят на Танръ-Аллах за син на Кам Пюре.
- Пай Пичен бей съобщава за желанието си да има дъщеря и казва на бейовете да се помолят и за него.
- Бейовете се молят и за него да има дъщеря.
- Двата бейове вземат решение да оженят децата си.
- На Кам Пюре му се ражда син, а на Пай Пичен – дъщеря.

Мотив „Подвигът на героя”

- Кам Пюре изпраща търговци в Истанбул да купят на сина му кон, лък и боздуган.
- След 15 години момчето среща търговците, които се връщат от Истанбул, и ги спасява от разбойници.
- Поради това, че момчето извършва подвиг, идва Деде Коркут и му дава името Бамсъ Бейрек, а баща му – бело-сивия морски кон, лък и боздуган.

Мотив „заминаване на лов“

- Бейовете организират лов, в който участва Бейрек.
- Раненият от Бейрек елен го завежда пред шатрата, която принадлежи на неговата годеница – Бану Чичек.

Мотив „Завръщане на героя и неговото разпознаване”

- Бейрек се завръща в дома си.
- Бащата на Бейрек, ослепял от плач, го разпознава, след като изцелява очите си с кръв от кутрето на Бейрек.

Мотив „Изпълнение на воинския дълг преди консумация на брака”

- Преди да влезе в сватбената шатра на Бану Чичек, Бейрек отива да спаси тридесет и деветимата си приятели и двамата търговци от крепостта в Байбурт.
- След като те завземат крепостта и побеждават врага, Бейрек се жени за Бану Чичек.

Мотив „Издигане на шатри 2”

- Издигат се шатри за пир.
- Деде Коркут идва с кобуза си и съчинява този дестан с благопожелания/прорицания и молитва, като го посвещава на Бейрек.

Герои и техните образи

- **Бамсъ Бейрек:** доблестен и смел човек, бори се да си върне любимата жена и е човек, който спазва обещанията си.
- **Бану Чичек:** доблестно и смело момиче. Обича Бамсъ Бейрек. Шестнадесет години го чака и скърби за него.
- **Дели Качар:** малко луд, не уважава и не цени по-възрастните.
- **Бейът на крепостта Байбурд:** Зъл и страхливец. Той напада огузкото племе вечерта преди сватбата и пленява Бамсъ Бейрек.
- **Ялгачук, син на лъжец:** лъжец и измамник. Издава господаря си. Той харесва годеницата на Бамсъ Бейрек и иска да се възползва от ситуацията. Лъже хората, че Бамсъ Бейрек е починал.
- **Кам Пюре:** грижовен, добър и смел баща, той със силата на молитвата се сдобива със син и цени това, което притежава. След като чуе новината, че синът му е починал, от мъка и от плач ослепява. Дори тогава не престава да търси сина си и изпраща търговците си в Байбурд да търсят Бейрек.

5.1. Отношенията между баща и син в

Трети дестан – „Песен за сина на Кам Пюре, Бамсъ Бейрек“

Минават 15 години, един ден Бамсъ Бейрек преди лов отива в конюшните на баща си. През това време търговците, които се връщат от Истанбул, минават през прохода Дервенд, но неверниците от крепостта Евнюк ги нападат и ограбват стоката им. Един от търговците, бягайки към Огуз, се озовава пред конюшнията и иска помощ от младежа, когото среща там. Този младеж е синът на Кам Пюре. Той успява да настигне неверниците и връща стоката на търговците. Първо младежът, а после търговците отиват в дома на Кам Пюре (Chufadar 2013: 300).

От благодарност към Бамсъ Бейрек, който като истински герой спасява търговците от врага, те целуват ръката на Бейрек пред баща му. Баща му Кам Пюре е възпитан съгласно традициите на Огузите, които повеляват безусловно подчинение към бащата. Съгласно тези традиции не е редно докато бащата е там да се целува ръката на сина. Кам Пюре се ядосва на търговците, които в този случай не спазват своите традиции и се обръща към тях, казвайки: „*Бре тъпанари с тъпанари, къде се е видяло да се целува ръката на сина, докато баща му е там*“. След което търговците обясняват на Кам Пюре, че благодарение на неговия син са си върнали стоката и че са се спасили от това да бъдат роби. След като е разбрал за случилото се, бащата се гордее със своя син, който е станал истински алп (храбрец).

Поради това, че момчето извършва подвиг, идва Деде Коркут и му дава името Бамсъ Бейрек и подаръка от баща му - светло-сивия морски кон, лък и боздуган.

За да отпразнуват този случай, бейовете организират лов. По време на лова Бамсъ Бейрек ранява един елен, тръгва след елена и пристига пред шатрата, която принадлежи на момата, сгодена за него при раждането им – Бану Чичек. Тук той се състезава с дъщерята на Пай Пичен – Бану Чичек. Те хвърлят стрели, яздят коне и се борят. И на трите състезания побеждава Бейрек, но това става с много усилия. Той разбира, че тя е годеницата му още от люлката, затова ѝ поставя своя пръстен. След като се връща от лов, Бейрек решава да се ожени, но момчето има брат на име Дели Карчар. Той убива всеки, който я иска за съпруга. Тъй като всички се страхуват от него, бейовете вземат решение да пратят Деде Коркут (Chufadar 2013: 300-301).

Деде Коркут като баща на всички огузи отива да поиска ръката на Бану Чичек за Бейрек от лудия ѝ брат Дели Карчар. Той посяга и на Деде Коркут, обаче ръката му замръзва от молитвата на шамана. След което Дели Карчар го моли да му освободи ръката и се съгласява да даде сестра си. Пак с молитвата на шамана ръката му се връща в предишното си състояние. Дели Карчар иска от Деде Коркут за ръката на сестра си хиляда коня, хиляда камили, хиляда овена, хиляда кучета и хиляда бълхи. Деде Коркут изпълнява желанията на Дели Карчар и му дава всичко, което е поискал.

Бейрек и четиридесетте му юнаци, ядат, пият и празнуват предстоящата сватба. Обаче един вражески шпионин отива при бея в крепостта Байбурт и му съобщава новината за сватбата на Бейрек. Шпионинът казва, че Пай Пичен Бей дава дъщеря си на Бейрек, вместо на него. Беят на крепостта Байбурт се ядосва и тръгва със седемстотин войници да нападне Бейрек.

Нощта преди сватбата Бейрек си седи в шатрата без да знае, че ще го нападнат. През нощта, когато всички спят, беят на крепостта Байбурт пристига в Огуз със седемстотин войници и пленява Бейрек с тридесет и деветте му юнаци.

На сутринта родителите му забелязват, че издигнатата от Бейрек шатра не се вижда и разбират какво се е случило. Всички плачат за Бейрек, седемте му сестри събличат белите си одежди и се обличат в черно, престават да се веселят и да си слагат къна на ръцете. Годеницата му се облича в черни одежди и разкъсва алената си буза от мъка.

Минават шестнадесет години, но никой не знае жив ли е или мъртъв. Дели Карчар, обръщайки се към Байгъндър Хан заявява, че който донесе вестта, че Бейрек е жив, ще бъде награден с подаръци, а който донесе вестта, че Бейрек е мъртъв, ще получи сестра му за жена. Един, на име Ялтаджук – синът на Яланджъ (лъжеца), зацапва ризата, която едно време Бейрек му е подарил, с кръв, и съобщава, че Бейрек е мъртъв. Сгодяват Бану Чичек за Ялтаджук и насрочват сватбата.

През това време бащата на Бейрек изпраща търговците си да търсят Бейрек. Двама от търговците отиват в Байбурт, откриват го там и му съобщават новината за неговата годеница. Бейрек, с помощта на дъщерята на бея на Байбурт, която е влюбена в него, успява да избяга от крепостта, спускайки се с наметката ѝ. А той се заклева, че ще се върне да я вземе. И така пристига в Огуз. По пътя се среща с пастирите на баща си, които са се организирали да нападнат Ялтаджук с

камъни. Те са готови да замерват с камъни и Бану Чичек, която според тях е предала Бейрек (Chufadar 2013: 302-303):

„Погледна и видя, че няколко овчаря седят до пътя и плачат, и едновременно с това трупат камъни край пътя. Бейрек каза: Бре овчари, един човек като намери камък на пътя, го хвърля в степта, вие защо трупате камъните на този път? Овчарят каза: Бре, ти знаеш себе си, нямаш си хабер от нашето положение, казаха. Бре, какво ви е положението? Овчарите казаха: Беят ни имаше един син, шестнадесет години никой не знае жив ли е, мъртъв ли е. Яланджъ оглу (син на Яланджъ) Ялтаджук го наричат, донесе вестта за смъртта му, решиха да дадат годеницата му на него, ще дойде оттук, ще мине, ще я удряме, да не се жени за него...“ (Chufadar 2013: 92).

Накрая Бейрек се връща, родителите му много се радват, че е жив. Той лекува слепите очи на баща си с кръвта от кутрето си. Бамсъ Бейрек спасява и приятелите си и дъщерята на своя враг – беят на крепостта Байбурт. След което се жени за Бану Чичек. Деде Коркут идва и развеселява хората с кобуза си, създавайки този дестан, с благоположение и молитва го посвещава на Бейрек. Тука може да се види безусловната обич между бащата и сина – бащата ослепява от плач, мислейки, че сина му е мъртъв, а синът, връщайки се лекува слепите очи на баща си с кръвта си. Бащата на Бамсъ Бейрек е добър баща, даже когато го мисли за мъртъв не престава да търси сина си и изпраща търговците да го търсят.

Както се вижда и в двата дестана, архетипа на *‘бащата’* формира авторитетна фигура – образ на добротата, насочващ несъзнаваното лице към това как да живее въз основа на неговия опит и пример, за да достигне по своя път на развитие цялостна личност и да стане достоен член и пазител на своя род.

Концептите *добро* и *зло* са две общочовешки понятия, които съществуват от началото на човечеството и ще продължават да съществуват вечно. Злото не винаги означава лошо и невинаги лошите постъпки целят лош резултат. В повечето случаи лошото за децата, което виждат от родителите си е за тяхно добро – за да могат да вземат поука от грешките си, които може би не забелязват.

Като заключение можем да кажем, че образът на бащите и в двата дестана е образ на баща, който жадува да има дете, особено син, който да продължи рода им. Колкото и в първия дестан постъпките на бащата да изглеждат като лоши, той се опитва да защити традициите на Огузите и да ги предаде на децата си. За онези времена е съвсем нормално някои бащи да са по-взискателни и по-сурови към синовете си, но общата им цел е една и съща – да възпитат синовете си като носители на Огузките традиции и култура, да им предадат опита и знанията си, за да станат синовете им достойни бейове, които ще пазят тяхното владение и техния род.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Aydan 2004: Aydan, A. Dyushundzhe Tarihi ve Insan Dogası, Istanbul: Gendash Kyultyur Yayanlara.

Chetin 2015: Yudzel Chetin, A. Dede Korkut kitabanda baba, ogul ve baba-ogul ilishkisi. Tyurk dyunyasi indzhelemeleri dergisi.

- Chufadar 2013:** Chufadar, N. Mitologemi „Sadba“ i „Smart“ v eposa „Knigata na Dede Korkut“. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“, s. 326 [Чуфадар, Н. Митологеми „Съдба“ и „Смърт“ в епоса „Книгата на Деде Коркут“. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, с. 326].
- Chufadar 2019:** Chufadar, N. Samost v obraza na Yungianskiya Hadir i patyat kam samost v destanite za Kyoroglu. // Godishnik na Fakulteta po humanitarni nauki. T. XXXA. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“, 16-44. <<https://www.shu.bg/wp-content/uploads/file-manager-advanced/users/faculties/fhn/izdaniya/godishnici/2019-godishnik.pdf> > [Чуфадар, Н. Самост в образа на Юнгианския Хадир и пътят към самост в дестаните за Къороглу // Годишник на Факултета по хуманитарни науки. Т. XXXA, Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 16-44].
- Chufadar 2010:** Chufadar, N. Mitologemi i personifikacii na sadba (opit za interpretatsiya na antroponima Korkut) // Godishnik na Fakulteta po humanitarni nauki. T. XXI A. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“, 100-120. <http://shu.bg/sites/default/files/izdaniq/2010_FHN_Godishnik_21.pdf> [Чуфадар, Н. Митологеми и персонификации на съдба (опит за интерпретация на антропонима Коркут) // Годишник на Факултета по хуманитарни науки. Т. XXI А. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, 100-120].
- Elieda 1994:** Elieda, Mircea. Ebedi Dyonyush Mitosu, (cheviri Yumit Alyug), İmge Kitabevi, Ankara.
- Eliuz 2001:** Eliuz, Yu. Dede Korkut Hikayelerindeki Shahıs Kadrosunun Karakter Yapılara Bakımından İndzhelenmesi.
- Ergin 2009:** Ergin, M. Dede Korkut Kitaba I. Girish- Metin- Tıpkıbasam.7.Baska. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin 1964:** Ergin, M. Dede Korkut Kitabı. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin 2006:** Ergin, M. Dede Korkut Kitabı. Boğazıcı Yayınları, 35 Baskı, İstanbul.
- Gench 2014:** Gench, İlhan vd. Haz. Dede Korkut Kitabı han'ım hey. Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- Gyokyay 2000:** Gyokyay, Orhan Shaik Dedem Korkudun Kitaba, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gyokyay 2004:** Gyokyay, Orhan Şaik. Haz. Orhan Shaik Dedem Korkudun Kitaba. 2. Baska. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Mestanov 2021:** Mestanov, S. Protivopolozhnostta na ponyatiyata dobro i zlo v eposa „Knigata na Dede Korkut“ [Противоположността на понятията добро и зло в епоса „Книгата на Деде Коркут“].
- Saydam 1997:** Saydam, M, Bilgin. Deli Dumrul Bilinci, Metis Yayınları, İstanbul.
- URL:** Mudrets [Мъдрец] <https://bg.wikipedia.org> (05.08.2022)
- URL 2020:** Yungianski arhetipi: opredelenie, harakteristiki i vidove [Юнгиански архетипи: определение, характеристики и видове] <<https://bg.warbletoncouncil.org/arquetipos-de-jung-10809#menu-14>>. (02.08.2022).
- Keremedchieva 2013:** Teoriya za arhetipovete na Karl Yung. [Керемедчиева, Теория за архетиповете на Карл Юнг]. <<https://poznание.net/teoria-za-arhitipite-na-karl-ung/>> (02.08.2022).
- Yalchankaya 2015:** Yalchankaya, F. Geleneği Geleceğe Tashayan Ogullar: Dede Korkut Kitabında Baba - Oğul İlişkisi – Milli Folklor, 27, 107.
- Korkmaz 1989:** Korkmaz, R. "Farat Havzasa Folklorunda Hadarellez Shenlikleri Ve Bu Geleneğin Tyurk Dyunyasa Ichindeki Yeri", Tyurk Tarih Kurumu Dergisi, S.48, Shubat, s.32.
- Yung 1993:** Yung, K. G. İzbrano. T. 1. Pleven: Evraziya-Abgar [Юнг, К. Г. Избрано. Т. 1. Плевен: Евразия-Абагар].

- Yung 1999:** Yung, K. G. Arhetipovete i kolektivnoto neosaznavano. Pleven: „EA“ AD [Юнг, К. Г. Архетиповете и колективното неосъзнавано. Плевен: „EA“ АД].
- TDES 2004:** Eyuboglu, I. Z. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul.
- TS 1988:** Türkçe Sözlük I. II. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.